

Julijana Matanović

Stoji ti put

 NEOLIT

ARTIKULACIJE

KOPRIVNICA, 2024.

Julijana Matanović: Stoji ti put

Biblioteka Šetnje

Glavni urednik Marko Gregur

Urednik Zoran Maljković

© za hrvatsko izdanje Neolit i Artikulacije, 2024.

© Julijana Matanović, 2024.

Sva prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku bez pisanog dopuštenja nakladnika.

Otisnuto u rujnu 2024.

ISBN: 978-953-50909-5-3

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske

Knjiga je objavljena uz potporu Grada Zagreba

Svim *trpljivim* ženama moje obitelji

RITA, baba Delfe mláde

Kajina kuća nalazila se stotinjak metara od prodavaonice koju su mještani nazivali zadrugom. Njezin muž Mladen bio je vozač autobusa. Djece nisu imali. Kaja je bila Mladenova druga žena. S prvom je živio pet godina. Isto, bez djece. Po selu se tada pričalo da je za to kriva prva – zvali su je Šokica – i da je Mladen zbog toga, iz dana u dan, sve suroviji prema njoj. Da je zna čak i odati. I to ne samo u kući kad nitko ne vidi nego i pred svijetom. Ali, nitko od tog svijeta nije se namjeravao proglasiti svjedokom i nije spomenuo vlastite oči koje su to vidjele. A onda se žena, jedne vedre travanjske zore, samo iskrala i vratila svojim u Slavoniju. Muž se iznenadio. Selo nije. Poslije tri godine, Mladen je saznao da mu se bivša ponovno udala i da je rodila bližance. Sinove. Rekli su mu to u *čitaoni*. Inače, on je rijetko odlazio u krčmu, ali se toga dana zaustavio pred njom, samo da se pohvali novim autobusom. Bijelim s plavom crtom po sredini.

I da svojim komšijama i poznatima naglasi kako je direktor odlučio da baš on bude prvi koji će upravljati novim vozilom. Vjerovao je kako će svi oni, koliko ih je bilo u *čitaoni*, istrčati i doletjeti do autobusa i diviti se. Više njemu nego autobusu. Želio je biti važan pred pijancima koji su jedva prepoznavali šahovske figure, a uporno su partije, premda su im sve figure bile iste, htjeli dotjerati do kraja. Ipak, i tako izgubljeni, uspjeli su pitati Mladena je li to on došao počastiti prijatelje nakon što se dokazalo da mu bivša nije *jalovica*, kao što je on tvrdio. Svašta su mu još ružno rekli o njegovoj muškosti. I cerekali su se, i nazdravljali, i slinili. On je samo opsovao i okrenuo se. Za njim je istrčala mlada konobarica. Ponudio joj je da je provoza. Pristala je. Pijanci i tako neće primijetiti da je nema. Već nekoliko sati, ionako, sami i dolaze do šanka i uzimaju boce s konjakom i *šljivom*.

Konobarica Kaja neće se vratiti na posao. Mladen će je tog dana odvesti svojoj kući. Autobus će prije toga zaustaviti još jedanput. Ispred zadruge u kojoj će mladoj curi kupiti čokoladu

na čijem će žutom omotu ležati crvena ruža. Vjenčat će se kod matičara u susjednom selu, tri mjeseca poslije. Njemu će biti trideseti pet, a njoj dvadeset i jedna godina. Kaja će ga osmijehom ispraćati na put. Prije toga će mu pogledati u kavu. Naučila ju je tome njezina *nana* koja ju je odgojila. Svaki put će mu, dok bude sjedao u autobus, obećati da svoja umijeća neće pokazivati ni pred kim drugim. Čak će se, na njegov zahtjev, zakleti i majkom koju je rijetko viđala. Mogla je na prste izbrojati koliko ju je puta uopće, nakon njihova razdvajanja, zagrlila i poljubila. Ona majku, ali i majka nju. Majka ju je ostavila kod svoje svekrve kad su Kaji bile dvije godine. Rekla je samo: *Mala je vaša i eto vam je*. Kajin je otac tada već živio s drugom ženom. I neće proći puno vremena da i Kajina majka ne počne živjeti s drugim mužem. U nekom selu blizu grada poznatog po rudnicima soli.

Nana će je voljeti. I štititi pred svijetom. Pričat će joj lijepe priče, ali samo onda kad pred sobom bude imala *šolju* kave.

Mladen je počeo vozio inozemne ture na kojim je ostajao i po tjedan dana. Za to bi vrijeme njegova četrnaest godina mlađa žena primala svoje mušterije. Tajila je to od njega, a on je bio siguran da ona to ne čini. Kad se jednog dana sam uvjerio u svoju lošu procjenu, bilo mu je čudno što mu nitko od mještana nije prišapnuo istinu, što su svi oni vjerovali kako Kaju treba zaštititi od njezina vlastitog muža.

Ne treba sumnjati u biće koje se zaklinje rođenom majkom, uvjeravao je Mladen samog sebe dok je stopalom kontrolirao papučicu gasa. Kaja je bila sigurna kako je iznuđeno zaklinjanje takvom majkom obična recitacija koja je ni na šta ne obavezuje. A da je njezin Mladen od nje, ne dao Bog, tražio da u obećanju spomene nanu, onda bi ona i te kako razmislila što joj je činiti.

Seoske žene dočekivale su je ispred *prodavnice*, tiho joj prilazile i dogovarale termine. Plašile su se da ih nitko ne čuje. Znale su da bi se Mladen jako razljutio na Kaju kad bi saznao da ona radi nešto mimo njegove volje, nešto što i *parok* za-

branjuje. I nisu se plašile samo zbog Kaje. Plašile su se i zbog sebe.

*

I tako joj je jednog dana, sva u suzama, prišla Markovica, majka šestero djece i žena čijeg je muža uništilo dugo poslijeratno robijanje po bosanskim zatvorima. Nitko je nije zvao njezinim imenom Rita. A bila je jedina Rita u svom selu. Nova vlast nije mogla oprostiti njezinu Marku odlazak u domobrane i njegovo tvrdoglavo i dosljedno odbijanje da prijeđe – kad je ishod rata bio posve jasan – na pobjedničku stranu. Nije mu mogla zažmiriti ni na glasnu pobunu nakon što su mu upravitelji seoskih zadruga oduzeli dulume i dulume plodne zemlje, masne crnice koja je othranila njegove roditelje, njegovu braću i kojom je on planirao školovati svoju djecu. Jedna od njegovih triju kćeri, najstarije dijete, udala se protiv njegove volje za potomka onih koji su mu pomeli tavane i s njih odnijeli kukuruz, ječam i kante masti. Djevojka je bila krhka, lice joj je bilo porculansko, a noge dječje. Maj-

ka se plašila za nju. Kuća u koju se udala bila je poznata po grubosti prema tuđim kćerima. One su, od trenutka kad su prešle taj prag, bile prisiljene obavljati sve muške i ženske poslove u kuhinji, u štalama i na poljima. Markovici je nakon nedjeljne mise prišla časna, primakla glavu njezinu uhu i šapnula: *Ona tvoja sirota kći noću hoda po šljiviku i jeca. Tebe zove, a ti sad vidi.*

Nakon što joj je *parok*, kod kojeg se uputila po utjehu, rekao kako kći više nije njezina briga i da se ne *sikira* jer je mala sama pala i sama se udarila, Markovica je odlučila dogovoriti Kaju. Čim ju je ugledala ispred *prodavnice* u koju je došla kupiti šećer, petrolej i duhan, prišla joj je. Stala je ispred nje. Zanimjela je. Umjesto nje, progovorila je Kaja: *Priča se, a gdje ima dima, i vatra je blizu. Naiđi sutra izjutra.*

I naišla je. Domaćica joj je skuhala kavu. Gustu i tešku. Rastočila ju je u dva fildžana. U svojoj ulila samo *zeru*. Razumjele su se njih dvije. Riječi nisu bile potrebne. Tišina priskrbljuje dostojanstvo stvarima o kojima smo pred većinom dru-

gih bića prisiljeni šutjeti. Majka je, nestrpljiva i uplašena, puhala u crnu tekućinu. Samo da se kava što prije ohladi, samo da je što prije posrče, samo da što prije zavrti fildžan i da ga okrene na tacnu prekrivenu pakpapirom. Što ima biti, neka bude što prije. Samo da ona zna. Možda uspije pomoći.

I čula je. Saznala je da će joj se kći u tom braku još *plao* napatiti, sam Bog zna koliko, i da joj, za koji dan, stoji put. Poći će u mjesto u kojem joj je otac Marko boravio, ali ne svojom voljom, punih pet godina. Na taj put neće ići sama, nego s nekom ženom. Odlučnom i hrabrom. To je za nju važan put. Neće se s njega vratiti ista. Kad je Rita ustala, Kaja ju je zagrlila i rekla: *Za sada se ne brini, još uvijek nije stiglo najgore. Vidim samo šest mjeseci unaprijed. I znam da ti kći ima zaštitu. Da nema, već bi umrla. Ne bi je bilo.*

Koliko je mjeseci unaprijed Kaja vidjela da će njezin Mladen skriviti prometnu nesreću koja će jednu mladu djevojku odvesti u invalidska kolica, to se ne zna. A možda i nije vidjela. Mož-

da je bila jedna od onih pričalica iz *šolje* koje su vjerovale da je veliki grijeh pitat se o vlastitoj sudbini. Je li Mladen Kaju uopće obavijestio da taj dan ne odlazi na inozemnu, nego na domaću turu, ni to se ne zna. Zasigurno nije. Jer iznenadni povratak kući bio je dio njegova istražiteljskog plana. Sam se morao, kad je već selo tajilo, uvjeriti u ono što Kaja radi dok je on na putu. Zna se samo jedno. Zna se da će Kaja nakon toga prestati gledati u kavu i da će se vratiti na svoj stari posao u *čitaonu*. Markovicu, sve mršaviju i zabrinutiju, susretat će u *prodavnici*. O kćeri je neće ništa pitati. Ionako je, i bez postavljenog pitanja, sve znala. Životom najstarijeg ženskog djeteta osiromašenog Marka vlažit će svoja suha usta mlade djevojke koje se godinama neće prestati čuditi kako je jedan naočit mlad muškarac, i to iz pravovjerne partizanske obitelji, oženio curu suhu kao prut. S pilećim sisama.

Njihova čuđenja prelijevat će se u mržnje kojih neće biti pošteđene ni njezina kći, najstarija Ritina unuka.

*

Delfa je od svoje rane mladosti znala što je najbolje za nju i njezinu familiju. Nakon što je završila ekonomsku školu, zaposlila se u pogonu za preradu duhana. U njemu je radila sedam godina, a onda je odlučila napustiti rodno mjesto. Upamtila je dan i sat kad je kompom prešla preko Save. U industrijskom naselju, poznatom po izradi hrastova namještaja, osim posla u računovodstvu dobila je i mali stan u tipskoj kući sazidanoj od fasadne cigle. Uskoro se udala za plavokosog mladića češkog prezimena, trgovca u prodavaonici obuće. Nije vjerovala pričama koje su o njemu izgovarale žene u kancelarijama do njezine. Kako i bi, kad je svaka od njih priči dodavala vlastiti autorski ukras. I dalje je svoju rodnu kuću doživljavala jedinom pravom kućom. Pa nijedna od onih u kojima će do kraja svoga života živjeti neće za nju biti vrijedna tog naziva. Svojima je, prvih pet godina od odlaska, dolazila svake prve subote u mjesecu. I nakon udaje, redovito ih je posjećivala. I činila je to sama. Uživala je veliko povjerenje strogoga oca.

Visok, uvijek obrijan i očešljan, odjeven u čistu bijelu lanenu košulju, zakopčan do vrata, više je podsjećao na općinskog rukovodioca nego na pomoćnika upravitelja poljoprivredne zadruge. Rat je dočekao na pravoj strani. I on i njegova braća. Pred njim su drhtali glasovi i smanjivala se visina svih ukućana i svih onih koji su u kuću navraćali. Nitko nije imao hrabrosti suprotstaviti mu se. Nitko, osim Delfe. Pažljivo je primao njezine savjete. I svima je isticao kao primjer mudra ponašanja i odgovornosti. Tako se, istoga časa, i složio s njom kad mu je iznijela svoj plan vezan za brata Nikolu. Nikola je bio četiri godine mlađi od nje. Završio je rudarsku školu, ali se nakon toga nikada nije spustio u okno. Plašio se mraka. Već se sljedećeg proljeća prekvalificirao za trgovca i počeo raditi u *gvoždariji* u Gradu. Bio je neobičan mladić. Svojom je pameću, bila je uvjerena njegova sestra, mogao daleko dogurati. No, on je volio loptu, romane, pjesme, lijepe žene i prepečenu *šljivu*. Mogao se oženiti i za građansku curu, nastaviti školovanje i jednog dana izbiti na čelo neke pristojne firme. Očevo

prezime dodatno bi ga poguralo. Mogao je postati i jedan od najvažnijih osoba u kombinatu u kojem je ona zadužena za mjesečni obračun plaća u pogonu bačvarije. Uostalom, dolazio je iz obitelji koja je u kriznim povijesnim godinama znala kako se treba postaviti i čiju zastavu treba uzeti u šake. I o čemu je pametno, i korisno, glasno govoriti. Sestri nije bilo pravo kad joj je brat, tek navršivši dvadeset četiri godine, oženio mršavu seljančicu. Seljančicu na čijem se licu vidjelo da će to i zauvijek ostati. Uočila je Delfa na njemu neke crte koje su svjedočile o porijeklu, crte koje ni godine neće popuniti, neku niskost što je zadana rođenjem. Premda je mlada u trenutku dolaska u roditeljsku kuću svoga muža imala devetnaest godina, izgledom je podsjećala na dvanaestogodišnju djevojčicu. Ali, kad bi ta ista djevojčica stala ribati podove i kuhati za sve ukućane, pretvarala se, u očima tih istih promatrača, u ženu na pragu srednjih godina. S koliko je godina odlazila u postelju s Delfinim najstarijim bratom, moglo se samo nagađati. Jer, dugo, na kraju dana, mlada nije mogla

ispraviti tijelo. Ruke je stavljala na križa, a jauke je ispuštala najtiše što je mogla. Svekrva ju je na teške poslove tjerala dok je Nikola bio na poslu. Seljancici je bilo jasno da ništa neće postići ako mužu povjeri kako se prema njoj ponašaju dok njega nema. Osjetila je koliko se i on boji svog oca. I majke i sestre koja ih posjećuje vikendom. Plaši ih se više nego rudarskog okna. Samo je u jednom bio hrabar. Nije skrivao koliko voli svoju mršavicu. Ili bi možda skrio da je skrivi znao. Grlio ju je i pred roditeljima i pred sestrom. I tepao je *malena moja*.

– Šuti, kako te nije stid pred ocem. Smak svijeta je blizu – opominjala ga je majka.

A onda je sestra odlučila sve to prekinuti. Njezin plavokosi Čeh, sklon *šaranju*, dobio je iznenada premještaj u grad udaljen dvjestotinjak kilometara od crvenih kućica u kojima je živio sa svojom Delfom. Dogodilo se to četiri mjeseca nakon što se Nikola oženio. Pitanja poput je li to bilo po nekoj kazni ili po zaposlenikovoju želji, Delfa neće postavljati. Ni sebi, ali ni njemu.

Postavljat će ga žene u kancelariji do njezine. Pitat će i odgovarati u isto vrijeme. Čeh je svojoj ženici radosno pokazivao fotografije prostrane prodavaonice i hvalio se da su mu čak obećali i pomoćnika. Pri tome se zasigurno nadao da će pomoćnik biti ženskog roda. Sigurno je Delfa otkrila razloge premještaja, ali je o njima mudro šutjela. Istina je, uostalom, bila takva da je nije mogla otkriti ni vlastitom ocu. Delfa je, prebacujući se noću s jednog boka na drugi, smislila kako treba Nikoli zapovjediti da napusti posao u Gradu i da ode na mjesto pomoćnika svom šogoru. Na mršavicu nitko nije pomislio. A i zašto bi? Ona je bila jedna od onih koji su se samo malim pokretom ruke ili noge mogli skloniti s puta prema zamišljenom cilju.

*

Otac se složio s kćerinim prijedlogom. Nikola je morao poslušati oca. Devetnaestogodišnja seljančica šutjela je i plakala. Noću bi odlazila u šljivik i spominjala najmiliju. Osjećala je da će je netko čuti i prenijeti to njezinoj majci. Znala

je, premda ni jednu ljudsku sjenu nije vidjela u blizini. Nije čula ni jedan šum, ni jedan korak. I Mjesec bi se, čim bi ona prešla preko praga, sklonio iza vrba nadvijenih nad barom. Nije to činio zbog sebe, nego zbog nje koju je želio sakriti pred onima koji su je dozivali čim bi primijetili da je nema u kući. Možda bi se i odlučio i proviriti između dviju grana da je, kojim slučajem, čuo kako Nikola zabrinuto izgovara ime svoje žene. Ali on je prepoznavao glasove mršavičine svekrve i svekra. Od njihove ljutnje gužvalo se lišće i pucala kora drveta.

Šefovi kombinata obuće pozitivno su odgovorili na Nikolinu molbu koju je, u njegovo ime, napisala njegova sestra. Delfa je znala da će brat dobro razumjeti što mu ona poručuje zapovijedi da, kad je Čeh u pitanju, dobro otvori sve oči. Čak i one na guzici.

*

Šogori su stanovali u istom stanu. Nikola je utorkom i četvrtkom, u tri popodne, nazivao svoju malenu. U kući njegovih roditelja nije bilo

telefona i ona je, da bi čula svoga muža, odlazila u seosku poštu udaljenu četiri kilometra. Delfin je brat oči, kako mu je sestra i zapovjedila, držao otvorenim. Ali njegova šefa mogao je pratiti samo netko čije bi tijelo posve bilo prekriveno očima. Nikola je, vidjevši kako pred šogora svaki dan dolazi njihova gazdarica koja stanuje na katu ispod njih, inače udana žena čiji muž radi u Njemačkoj, odlučio poslati brzozav svojoj sestri. Kratak i jasan: *Bilo bi dobro da dođeš, povedi i moju.*

Delfa je naslutila o čemu se radi. Na poslu je rekla da joj je majka bolesna i da mora hitno k njoj. Pogriješila je što je otkrila i naziv mjesta u koje mora otići. *Otkad joj majka živi u Zenici*, komentirala je službenica iz personalnog odjela.

*

Delfa je prije puta otišla u *Tekstil* i kupila dvije suknje. Jednu sebi, smeđu, do iznad koljena, s prorezanim šlicom na prednjoj strani. I drugu njoj. Seljančici. Tamnoplavu, *legovanu*, baš onakvu u kakve odijevaju poslušne djevojčice na

Sadržaj

- 7** RITA, baba Delfe mlađe
- 31** AGATA, majka Delfe mlađe
- 75** DELFA mlađa; Agatina kći i nećakinja
Delfe starije
- 123** Bilješka o autorici